

Összetett növényneveink *ló-* előtaggal II.*

lókamilla J: *Matricaria discoidea* + *Tripleurospermum inodorum* (Péntek–Szabó 325). Az összetett szó *kamilla* utótagja német eredetű nyelvünkben, de végső forrása a görög. Szinte minden európai nyelvben megvan ez a szó. Ez a növény az illatos kamilla gyógynövénytől való megkülönböztetés végett kapta a *ló* jelzőt, a *Matricaria chamomillától* való megkülönböztetésre szolgál. Az illatos, kisebb termetű kamilla gyógynövénynek korábban – mint arra a *Matricaria* (< latin *matrix*, *-icis* 'anyaméh', valamint a német *Mutterkraut*, tlk. 'anyafű') genusnév is mutat – nőgyógyászati jelentősége volt. A magyarban szintén van ilyen elnevezés, Meliusnál 1578-ban *mátrafü* és *fűnek anyja*. Lippay 1664-ben a „Posoni kert”-ben *mátrafü*, Csapó 1775-ben *mátrafü*, *anyaméhfü*, Barra István *nádrafü* néven említi. Ezek a nevek az 'anyaméh', illetve 'gyomorgörcs' jelentésű *mátra*, *nátra*, *nádra* szóval függenek össze. A lókamilla *Tripleurospermum* nem neve pedig a 'három' jelentésű görög *tri-*, a *pleurá* 'borda' (> gör. *tripleuros* = háromoldalú) és a *sperma* 'sperma' szavakból van képezve, a növény hármasan bordázott termésére utal. A faji elnevezés pedig a 'szagtalan' jelentésű latin *inodorus* (< *odorus* = illatozó, szagos; *odor* 'illat') szóval a lókamillának – az illatos kamillával ellentétesen – hiányzó szagát jelöli. A *Tripleurospermum* német *Ruderalkamille* nevének (< lat. *rudera* = összeomlott kőfal) az alapja ennek a kamillafajtának a romokon levő tenyészhelye.

lókapor J: kigyókapor: *Silaum silaus* (MNöv. 103). R. 1838: *lókapor* (Tsz.), 1865: ua. 'Phellandrium aquaticum' (CzF. 3: 1528), 1873: ua. (Ballagi 2: 196), 1911: ua. 'Silaum pratensis' (Nsz. 182). A lovak szeretik, szívesen legelik. Német neve is *Roßfenchel* (PbF. 412), azaz 'ló-édeskömény'. A *kapor* utótag szláv eredetű növénynév nyelvünkben; igen régi átvétel, elsőként már az 1405 körüli időszakból kimutatható a magyarban: „coaltum: *capor*” (SchlSj. 863), majd 1435 k.: *copor* (SoprSj. 198), 1533: *kappor* (Murm. 1476). Nyelvjárási alakváltozatai: *kapár*, *kopar*, *kopór* (ÜMTsz.), *gaffor*, *gapor*, *gappor*, *graffor*, *kapar* (Nyat.).

lókefe J: *Myriophyllum* (MNöv. 172). A *süllőhínár*, *süllőfü* egyik társneve a népnyelvben. A *lókefe*hez hasonló névadási szemléletet tükröznek a *borosta*, *tóborosta* stb. társnevek. A latin *myriophyllum* (< görög *myrios* = számtalan; *phyllon* = levél) és a német *Tausendblatt* (PbF. 306), azaz 'ezerlevelű' nevek is a növény szárán szétágazó számtalan levélre utalnak.

* Az I. részt lásd Nyr. 129: [2005]: 338–47.

lókörörcsin J: Pulsatilla (Term. 1930: 77). R. 1583: *lo kewkwerchin* (Nom-Pann. 385), 1588: *lo kewkwerchin* 'Pulsatilla' (Kr. 98), 1590: *lo kökerczin* 'ua.' (SzikszF.), 1604: *lokükercz* 'ua.' (MA.), 1731: *lo kevkevvrchin* (Tabernaemontanus 343), 1762: *ló kükörts* 'Pulsatilla praecox' (PP. 904), 1783: *ló kükerts* 'Anemone pulsatilla' (NclB. 381), 1807: *ló-kökörtsin* 'ua.' (MFüvK. 320), 1832: *ló-kükörcs* 'Pulsatilla praecox' (Kreszn. 2: 20), 1833: *ló-kükörtsin* 'ua.' (Kassai 3: 295), 1843: *lökükörcs* és *lókörörcs* 'ua.' (Bugát 285), 1865: *lökükörcs* (CzF. 3: 1529), 1911: *lökörörcsin* 'Anemone nigricans' (Nsz. 182). Ez a régi név a növény használatából ered. Magyarázata az, hogy a kökörörcsin nyers leveleivel – vízzel hígítva – a lovak hátán lévő fekélyeket gyógyították. Mint Csapónál olvashatjuk, a „lovaknak nehezen gyógyuló fekélyeit ez füvel meg lehet tisztítani s gyógyítani”. A debreceni füvészkönyv szerzői pedig a kisebb *leánykükörörcsintől* való elhatárolás miatt tartják megfelelőnek a *ló* megkülönböztető jelzőt: „a *ló-kökörörcsin* jóval nagyobb, mint az *Anemone pratensis*, a kisebb *leány-kökörörcsin*” (320). Ez a megkülönböztetés már a *Stirpium nomenclator pannonicus* (1583) szójegyzékben felbukkan; Beythe István (Clusius tanácsadója a magyar neveket illetően) két magyar nevet javasolt, az egyik a *Pulsatilla dilutior praecociorque lo kökörchyn* terminus, a másik pedig a *lean kokorrchyn*, a *Pulsatilla satutator serotina* jelölésére. A *Pulsatilla* nevet éppen Clusius közvetítette pannóniai flórakönyvében (*Rariorum aliquot stirpium per Pannoniam... Antwerpen, 1583*) Magyarországra. Itt-tartózkodása idején észrevette, hogy a Dunántúlon két, egymástól virága színében és nyílásában különböző kökörörcsin él.

Érdekes, hogy a Szikszai-féle szójegyzékben a kökörörcsin ismeretét Beythe István munkája alapján közlik, a *ló-* és *leánykükörörcsin* (*Pulsatilla dilutior*, ill. *P. saturator*) felosztásban. Bár a Debrecenben, 1590-ben megjelent *Nomenclator* későbbi kiadása, a szerző mégsem ismerhette Beythe művét, mivel Szikszai Fabricius Balázs már a *Stirpium nomenclator pannonicus* megjelenése előtt meghalt Sárospatakon. Feltételezhető, hogy szójegyzékét tanítványai a megjelenésig megváltoztatták, utólag kiegészítették, és sajtó alá rendezték.

A *Természet* (1930: 77) hasábjain *kökörörcsin* szavunkat a fr. *coquerelle* és a ném. R. *Kuckenschelle*, mai *Küchenschelle* szavakkal hozták összefüggésbe. A *kökörörcsin* azonban (Rapaics szerint a magyarság ősi virága [TermTudKözl. 63: 161–169]) régi török jövevényszó nyelvünkben, megfelelői a jakut kivételével a törökség minden ágában ismertek. A török szó a *kök* 'kék' melléknév származéka. *Kék* szavunk a középkorban a természetben talált salátát jelentette (SchlāglSjz., BesztSjz.: *kek*, Casanate-glosszák: *vadkek*), a szintén török rokonságú *kökény* szavunk (az említett szójegyzékekben *keken*, illetve *kekyn*) is ennek származéka.

lökörmény J: Pastinaca sativa (MNöv. 150). R. 1838: ua. (Tsz.), 1865: ua. 'Phellandrium aquaticum' (CzF. 3: 1529). A pasztinák egyik tájnyelvi elnevezése. Idegen nyelvi megfelelője, a német *Pferdekümmel* (M. 417), *Roßkümmel* (EWUng. 902) a 'pasztinák' jelentésen túl még 9 növényt jelöl. A német *Kümmel* utótag – csakúgy, mint a m. *körmény* – görög és latin származású. Vándorszóként a legtöbb európai nyelvben elterjedt.

lökörmű szattyán (szattyú) J: Tussilago farfara (MNöv. 119). N. Kovács 36: *lökörmű szattyu* (Szigetköz) 'ua.'. A martilapu egyik társneve, amelyet már

az antik világban köhögés és rekedtség elleni gyógynövényként alkalmazták. Erre utal lat. *Tussilago* neve is, amely a lat. *tussis* 'köhögés' képzett származéka. *Szattyán* szavunk oszmán-török eredetű (R. 1544: „Sarga *zattyant* nyereg kapanak” [Oklsz.]), jelentése 'szömörccével cserzett, élénk színűre festett, puha borjú-, juh- vagy kecskebőr'. Valószínűleg a hatalmas lapulevelek hasonlíthatók a szattyánbórhöz.

lőköröm J: Hippocrepis (MNöv. 150). R. XVI/XVII. sz.: *lokorum* 'Ungula caballina; Roshub' (Erlanger Herb. 102), 1911: *lőköröm* 'Coronilla' (Nsz. 182). A patkócím másik népnyelvi neve is hasonló, vö. *lópatkósfű* (uo.). A tudományos *Hippocrepis* elnevezés mintájára keletkezett, amely a görög *hipposz* 'ló' és a *krépisz* 'cipő' szavakra vezethető vissza.

lőkörömfű J: *Tussilago* farfara (MNöv. 127). R. 1783: *ló köröm-fű* 'ua.' (NclB. 416), 1793: *lőkörömfű* 'Tussilago' (Földi 32), 1824: *lőköröm fű*, *lőkörömű szattyú* 'ua.' (Magyarázat II: 18), 1834: *ló-körömű-fű* 'ua.' (Kassai 3: 295), 1835: *lőköröm-fű* (Kováts 244), 1843: ua. (Bugát 285), 1865: ua. és N. *lőkörömű szattyú* (CzF. 3: 1529), 1897: *lőkörömfű* 'ua.' (Pallas 15: 391), 1902: *lőkörömfű* (Nyr. 31: 138), 1911: *lőkörömű fű* 'ua.' (Nsz. 182). N. ÚMTsz. 3: 890: *lőkörömű fű* (Privigyé vid) 'gyógynövényfajta', *lőkörömfű* (Kp.-Tisza-vid., N.kság) 'ua.', *lőköröm lapu* (Po. vm.) 'Tussilago farfara' | Kovács 36: *lőköröm*, *lőkörömlapu* (Szigetköz) 'ua.' | Gyógyn. 26: *lőkörömű martilapu*, *lőkörömfű* (Csíkszereda) 'ua.' | Ethn. 3: 58: *lőköröm lapu* (Pozsony m.) 'ua.' | Natter-Nád 122: *lőkörömfű* 'Chionodoxa'. Földi szerint a növény *Tussilago* neve „a' Görög és Deák Nyelv példája szerint” alakult. Valóban a latin *tussis* 'köhögni', az *agere* pedig 'elüzni' jelentésű, a név tehát tulajdonképpen 'köhögés elleni fű'. A *lőkörömfű* elnevezésnek az a magyarázata, hogy a növény levele a ló lábnyomát formázza. Benkő József révén került a növénytan magyar szaknyelvébe; valószínűleg erdélyi etnobotanikai terminus. Idegen nyelvi megfelelői a német *Roshuf*, illetve a francia *patte de cheval* (NclB. 416), mindkettő szintén a *Tussilago* farfara. A népnyelvben ismeretes a *lőkörömfű* 'Chionodoxa' jelentésben is (a tavaszi virág társneve a *hóéke*, amely a görög *chion* 'hó', és *doxa* 'hírnév, dicsőség', illetve a német *Schneestolz* megfelelője). *Szamárlapu* hasonneve is levelének alakjára utal. Ez a ném. *Eselstlattich* 'ua.' (PbF. 458) szóval függ össze.

lókrumpli R. 1814: ua. 'fejér nagy burg. fajta' (Nemzeti Gazda 2: 109). Tükkörfordítással a németből átvett, később azonban nem elterjedt elnevezés; vö. ném. *Pferdekartoffel* 'Helianthus tub.' (M. 416).

lókukó J: a palócok a dinnyét olykor így emlegetik (MagyEml. 8). *Citrus lanatus*.

lólencse J: A jelentés tarkasága, a szótörténet arra enged következtetni, hogy az egyes forrásokba különböző növények nyelvjárási, népi elnevezései kerültek be. R. 1843: ua. 'Vicia sativa' (Bugát 285), 1865: ua. 'Orobus' (CzF. 3: 1529), ua. 'tavaszi lednek' (uo. 1408), 1922: ua. (Nyr. 51: 28). Bugát Pál a takarmánybükönyt jelölte vele. A nagyszemű lencse megkülönböztető jelzős elnevezése. *Lencse* szavunk egyébként déli szláv eredetű, már 1395 k. kimutatható a magyar írásbeliségben: „lens: *lenche*” (BesztSzj. 476); személynévként még korábban, már 1325-ből: „Filio Ptri dicto *Lenche*” (Oklsz.).

lómenta J: *Mentha longifolia* (MNöv. 120). R. 1500 k.: *lo mentha* 'de Calamento' (StrassbGl.), 1550: *lo minta* 'Calamintha' (KoGl. 319.), XVI. sz. *lomen-*

tha 'Lauer seu sium' (Dioszkuridész bej. 164), *lo menta* (Ars Medica 638), 1578: *ló ménta* 'vizi torma' (Herbarium 107), 1585: *lóménta* 'Calamintha' (Cal.), 1590: *lo mentha* 'ua.' (SzikszF. 11), XVI. sz. második fele: ua. (Stra.felj. 30), *lo menta* 'Mentastrum' (NépNyelv. 1935: 179), 1595: *lo menta* 'ua.' (FK. 72), XVI/XVII. sz.: *lo mentha* 'ua.' (Erlanger Herb. 46), 1604: *lóménta* 'ua.' (MA.), 1643: *ló ménta* avag' vizi ménta (Com:Jan. 26), 1632: *lomenta viz* (SzT. 7: 1202), 1661: *ló menta* (Kájoni 36), 1679: *lóménta* 'Menta longifolia' (SzT. 7: 1202), 1683: *vizi avagi lo menta* 'ua.' (Nyr. 40: 114), 1703: *ló ménta* (Botanicon), 1708: *lóménta* 'Calamintha, Sisymbrium' (MA. 138), 1762: *ló-ménta* 'Calamintha' (PP. 904), 1783: *ló-menta* 'Mentha silvestris' (NclB. 386), 1792: *ló minta* (Váli 185), 1832: *ló-menta* 'Calamintha' (Kreszn. 2: 20), 1834: *ló-ménta* (Kassai 3: 295), 1843: *lóménta* 'ua. és Sisymbrium' (Bugát 285). N. MTsz. 1: 1347: *ló-minta* 'mezei ménta' (Székelyföld) | SzlavSz. 2: 187: *ló^uménta* 'Mentha silvestris' | KkSz. 164: *lúmintá* 'M. longifolia' | MNy. 23: 69: *lóménta* (Jánoshida) 'M. pulegium' | MNy. 4: 32: ua. (Hétfalu) 'M. aquatica és M. spicata' | Zelnik 16: *lóminta* (Külsőrekecsin, Gajcsána-Magyarfalu, Klézse, Diószén) 'Mentha spp.' | NépismDolg. 4: 26: ua. (Gyimesbükk) 'M. longifolia' | NéprÉrt. 33: 242: ua. (Cserszegtomaj) 'Mentha' | Nagy 17: *lóménta* (Nagyváty) | MNy. 29: 318: *lóminta* (Bogdánfalva) 'M. silvestris' | SzegFüz. 2: 69: ua. (Szászlóna) 'Coronilla varia' | Nyr. 86: 440: *lóménta* (Kopács) 'Nepeta pannonica' | Beke: A pápavid. nyelvj. Bp., 1905. 36: *lúmintá* (Acsád) 'gaz' | Herman:Pászt. 681: *lóménta* (Ecsedi láp) 'Mentha silvestris'. Melius így adja meg a névadás magyarázatát: „mert a' Lovac az vízben meg eűic” (Herbarium 107). Hasznos növény lehet a lovaknak, hiszen Cserszegtomajon ma is keheesség ellen adják (NéprÉrt. 33: 242). A magyar elnevezést valószínűleg a németből fordították, vö. R. (XVI. sz. 2. fele) *Roszmuntz* 'Mentastrum' (NépNyelv. 1935: 179), mai *Roß-Minze* (Weeds 1097), *Pferdeminze* 'Mentha aquat.' (M. 417). Idetartozik az angol *horse-mint* 'Mentha longifolia' (uo.) szó is. A *menta* magyarázatát l. a *lófodor-menta* szócikkében.

lómonyú körte J: egy fajta téli körte (ÚMTsz. 3: 893). Őrihodoson *lómonyú körte*, az Őrségben *lómonyú körte* alakváltozatban használatos. A gyümölcs alakjára utaló elnevezés a ló ivarszervéhez való hasonlítással keletkezett. Van egy nyelvjárási **lófaskörte** 'körtefajta' (ÚMTsz. 3: 884) elnevezés is, amely Rábagyarmaton és Csákánydoroszlón használatos körtenév *lufaskörte* alakban. Alighanem idetartozik a **lószégyenű körte** etnobotanikai terminus is: *luószégyenő körte* 'Szent István-körte' (ÚMTsz.: Nyi.-vid.).

lómonyú szilva J: szilvafajta (Nyr. 30: 347). R. 1834: N. *ló-monyú szilva* (Baranya; Kassai 3: 295), 1865: *lómonyúszilva* 'nagyfajú, húsos, a ló monyához némileg hasonlítható szilva' (CzF.), 1894: *lómonyú szilva* (FöldrKözl. 73). N. Andrásfalvy 296: *lómonyú-szilva* (Bölcske) 'ringló másképpen', (Sárköz) 'nagy kék ringló' | ÚMTsz. 3: 893: ua. (Gilvánfa), *lómonyú szilva* (Csoma), *lumonyaszilva* (Rába-gyarmat), *lómonyúszilva* (Gebe) 'szilvafajta' | MTsz. 1: 1347: *lómonyú-szilva* (Balaton) | Nyr. 30: 347: *lómonyúszilva* (Zala m.), 348: *lómonyú szilva* (Baranya m.). Más néven *tökös szilvának* hívják a Zala megyei Gelsén (Nyr. 30: 347), *lótökűnek* a Mátraalján, Felsőborsod vidékén (uo. 349, és ÚMTsz. 3: 899); szintén a gyümölcs alakjára célozva. Ugyanez a névadási szemlélet érvényesül a *kutyamonyú*

szilva, kutyamonyú körte gyümölcsnevekben vagy a *rókamony, agármony, nyúlhere, kecskehere, kutyatök* stb. növénynevekben is.

lónász J: Lonas (Surányi 159). Nyilvánvalóan a *Lonas* latin genusnévből származó népetimológias átalakítás, „értelmesítés”.

lónyelvű csodabogyó J: *Ruscus hippoglossum* (AFE. 1201). A német *Zungenblättriger Mäusedorn* 'ua.', tulajdonképpen 'nyelvlevelű egértövis', a francia *bislingua* 'ua.' (uo.) szintén a növény hosszúkás, nyelv alakú leveleire utal. A magyarban is *egértövis* volt az egyik régi neve. A virág fölött is apró nyelvecske van. Hívták *spárgatövis*nek is, mert gyökerét spárgaként fogyasztják. Örökzöld, levél formájú ágain ülnek ősszel a harsogóan piros bogyók, ezzel szolgált rá nevének *csodabogyó* utótagjára. L. az alábbi szócikket is.

lónyelvűfű J: 1. lónyelvű csodabogyó; 2. gímpáfrány (MNöv. 120). R. 1570 k.: *lo nyelv fw* (Ars Medica 241b), 1775: *lónyelvű-fű* 'Uvularia officinarum; Zungenblatt' (Csapó 20), 1783: ua. 'Ruscus hippoglossum' (NclB. 428), 1834: *ló-nyelvű fű* 'ua.' (Kassai 3: 295) (ném. *Zungenblatt* [uo.]), 1843: *lónyelvűfű* 'ua.' (Bugát 286), 1845: ua. (Műsz. 136), *lónyelv* 'Hippoglossum' (Műsz. 307), 1911: *lónyelvűfű* 'Ruscus' (Nsz. 183). N. OrmSz. 354: *lófi* 'vadnád'. A Műsz. (307) szerint volt a görögben egy 'lónyelvlevelű bokor' elnevezés. A latin *hippoglossum* (< gör. *hipposz* = paripa, ló; *glossza* 'nyelv') tükörszó, nyilván ennek a folytatója a német *Pferdezunge* 'Senecio nem.' (M. 417), tulajdonképpen 'lónyelv' növénynev is. A növény különleges állveleit hozzák összefüggésbe a ló nyelvvel. Hasonneve a *nyelvesfű* (NclB. 428), mely a ném. *Zungenblatt*, fr. *herbe aux langues* (uo.) megfelelője.

lópapucs J: *Plantago lanceolatus* (Kovács 36). A Szigetközben használatos népnyelvi elnevezés. A névadásnak az is lehet az alapja, hogy a nagy útifű levelet lábfeltörésre és egyéb sebek gyógyítására használták. Latin *plantago* nevét is a *planta* 'talp' szóból képezték a növényneveknél oly gyakori -ago raggal (*plumbago, selago, tussilago* stb.), és arra vonatkozik, hogy az útifű tenyészhelyén gyakorta le van taposva, gázolva a növény.

lópátkósfű J: *Hippocrepis* (MNöv. 150). R. 1783: *ló-patkós-fű* 'Hippocrepis unisiliquosa' (NclB. 405), 1813: *lópátkó* 'ua.' (OrvF. 379), 1881: *lópátkós fű* 'ua.' (Nyr. 10: 414). A latin *Hippocrepis* (< görög *hipposz* = ló; *krepisz* = patkó) tükörfordítása. Akárcsak a német *Hufeisenklee* (PbF. 216), azaz 'patkó-lóhere' vagy a francia *fer àcheval* (NclB. 405). Benkő József révén került a botanika magyar szaknyelvébe. Diószegi a „Népközt forgó magyar nevezetek” között felsorolt *lópátkó* helyett a *Hippocrepis* comm. jelölésére a binominális *ernyős patkóztím* (OrvF. 379) elnevezést javasolta. Ez sem független persze a növény szaknyelvi latin nevétől.

lópénészke J: *Althaea pallida* (Kótyuk 82). Kárpátalján, Ungvár és Csap vonalától délre Ráton nevezik *lúpenyészke* néven ezt a növényt. Megkülönböztető jelzős az állatneves előtagú név, azon a vidéken a *penyészke* (penészke) a *Malva pusilla* neve.

lóperje J: *Phleum* (MNöv. 107). R. 1783: *ló-perje* 'Phleum pratense' (NclB. 326), 1801: ua. (Éder 70), 1807: *ló perje* 'komótsin' (MFűvK. 97), 1808: ua. (SI. 236), 1825: *alpesi lóperje* 'Phleum alpinum', *Böhmer lóperje* 'Phleum böhmeri' (MNY.

79: 118), 1843: ua. (Bugát 286), 1865: *lópérje* 'Phleum pratense' (CzF. 3: 1538), 1876: *lóperje* 'ua.' (Math. és TermTudKözl. 11: 242). N. KertLap. 17: 243: *lóperje* (Nagykőrös) 'mezei komócsin'. Benkő Józsefnél bukkan fel először, alighanem egy erdélyi etnobotanikai terminust tett szaknyelvvé „Fűszéres nevezeti” sorában. *Perje* növénynevünk szláv eredetű, a magyarba átkerült szó jelentése 'fű, fűféle növény' lehetett. Már 1500 k. fölbukkan: „De gramine: *perje*” (MNy. 21: 141).

lópetrezselyem J: *Smyrnum perfoliatum* (MNöv. 145). R. 1783: *ló petre'selyem* 'Smyrnum olusatrum' (NclB. 350), 1801: *ló petrefelyem* 'ua.' (Éder 70), 1808: *ló petrezselem* 'ua.' (SI. 236), 1845: ua. 'Smyrnum' (Műsz. 308). A latin elnevezés utótagja a növény leveleinek alakjára utaló név. A tőlevelek már az ernyősökre jellemzően szárnyasak, a régi *lópetrezselyem* névre ezzel, valamint répaszerűen megvastagodott gyökerével szolgált rá.

lóposzogó J: *Calvatia maxima* = óriaspöfeteg (MNöv. 120). R. 1863: N. *lóposz*, *lóposzogó* 'puhatag, pöfeteg' (Kriza: Vadr. 507), 1870: *lóposzogó* 'pöfeteg' (CzF. 3: 1538), 1911: ua. 'Globaria bovista' (Nsz. 183). N. ÚMTsz. 3: 896: *lúposz* (Órisziget) 'Bovista nigrescens' | MNy. 4: 32: *lóposz* (Székelyföld, Réty) 'Lycoperdon és Globaria-féle gombák' | uo. 38: 346: *lúposz* (Felsőőr) 'pöfeteg' | MTsz. 1: 1348: *lóposzogó* (Háromszék m.), *ló-posz* 'ua.' (Székelyföld) | Ethn. 87: 210: *lóposzogó* (Árapatak) 'Lycoperdon' („a nagyon érett lóposzogó porát a sebre *puffogatják*, hogy szárítsa, gyógyítsa”). Román neve is *beşina calului* (Ethn. 87: 210). A pöfeteg gomba *lóposzogó* elnevezése a *disznóposz*, *lúposz*, *vénasszonyposz*, *banyaposz* gombanevekkel függ össze. Az elnevezés motivációja jól érthető Kriza János leírása alapján (Vadrózsák 507): „almanagyságú, gombaidomu fejér növény kaszállókon s erdőben, mely megérvén idővel füstölgő szürkés fekete hamuforma por jó ki belőle, ha gázolják”. A gombanévben szereplő *posz* utótag magában is szerepel: *posz*: Háromszék m., *possz*: Vas m. Kemenesalja, *posz-gomba*: Tolna m. Dombóvár (MTsz.). A *posz* eredeti jelentése 'crepitus, pedor' (1604: *poß* [MA.]), illetve 'gomba, pöfeteggomba' (1706: MNy. 2: 322). A *poszog*, *posszan* hangutánzó szócsaládhoz tartozik, hangalakja a szűkebb résen kiáramló levegő hangját érzékeltethette. Gomba jelentése elvonással alakult ki. A régi latin tudományos névben Beke magyarázata szerint (19) „a *bovista* a pöfeteg német *Bovist*, alném. *Pofist* nevéből alakult, ez pedig annyi, mint *Pfaufist*, azaz 'pávaposz'. A *Fist*, kfn. *vist*, németalf. *veest*, angolszász *fist* a.m. 'visium, ventus tacitus'. De a *Fist* magában is a pöfeteg neve, l. például a következő összetételekben: *Bubenfist* 1598, *vohen-vist* 'Fist von Füchsen' XV. sz., *Weiberfist*, *Hexenfist*, *Staubenfist*, *Hundsfist*, *Krähenfist*, *Wolfsfist* és *Wolfsfurz* (vö. lat. *crepitus lupinus*). A franciában is: *vesse-de-loup*. A fr. *vesse* szó valóban 'halkan kijövő fűvás, szellentés' jelentésű, a *vesse-de-loup* pontos megfelelője a ném. *Wolfsfist*, de különösen a *Wolfsfurz* (Genaust 356). Ezek szintén a középkori latin *Lycoperdon* elnevezés mintájára alakultak ki, amely a görög *lykosz* = farkas és a *pérdesthai* = szellenteni, *pordé* = szellentés szavak összetételéből jött létre.

lóretek J: *Moringa oleifera* (Fűszernövények. Bp., 1980., 22). A nálunk nem honos, Madagaszkártól Elő-Indiáig elterjedt, palackszerűen megvastagodott törzsű *tormafa* társneve. Gazdasági jelentősége miatt a trópusokon régóta termesztik, dugványozással szaporított sokoldalúan hasznosítható növény. Gyökere retekizű,

innen a *lóretek* elnevezés. Mivel korábbi forrásokban nem szerepel, a magyar név minden bizonnyal a németből származik fordítással, vö. ném. *Pferderettichbaum* 'ua.' (Genaust 395), azaz 'lóretekfa'.

lórépa J: marharépa (ÚMTsz. 3: 897). A sárgarépanál, fehérrepanál lényegesen nagyobbra növő fajta megkülönböztető jelzős elnevezése. A *répa* utótag szláv jövevényszóként került a magyarba (R. 1395 k.: „rappa: *reppa*” [BesztSzj. 421]), de valószínűleg ősi vándorszóval állunk szemben görög, latin, ófelnémet, litván stb. megfelelőekkel.

lósálata J: *Caltha palustris* (ÚMTsz. 3: 897). N. SzegFüz. 2: 68: ua. (Medesér, Tordátfalva) 'Caltha palustris' | SzegSz. 2: 56: *lósálata*, *lósajata* 'Rumex erispus'.

lósóska J: *Rumex patientia* (MNöv. 149). R. 1570 k.: *lofolka* (Ars Medica 635), 1588: *lofoska* (FrankHasznK. 34), 1604: *lófoska* 'Rhabarbarum, Rumex, Lapathum' (MA.), 1643: *ló sóska* (Com:Jan. 26), 1683: *lo soska* 'Rumex' (Nyr. 40: 111), XVII. sz.: *lo folka* 'Lapathum acutum' (Dioszkuridész bej. 171), 1708: *ló-főska* 'Rhabarbarum monachorum, Rumex hortensis, Lapathum acutum' (MA. 138), 1762: *ló-sóska* 'ua.' (PP. 904), 1780: ua. 'Rumex acutus' (Phytologicon 98), 1807: *lósóska* 'lórom' (MFűvK. 238), 1831: ua. (Kreszn. 2: 20), 1841: ua. (NövTan. 380), 1843: ua. (Bugát 286), 1845: ua. (Műsz. 308), 1865: *lósóska* (CzF. 3: 1540), 1911: ua. 'Rumex crispus' (Nsz. 183). N. Szabó–Péntek 69: *lósosdi*, *lúsóska*, *lúsorgya* (Detrehemtelep), *lúsorgy* (Vajdakamarás) 'Rumex' | ÚMTsz. 3: 897: *lú sorgya* (Ko.vár) 'mezei sóska', *lósóska* (Kisdörgicse, Kürt, Monor és vid., Oláhlapád, Cserszegtomaj, Écs, Mecsekszakál, Újfehértó), *lósósk'a* (Hugyag), *l'ós'óska* (Sümeg), *lú-sóska* (Viss), *lósocska* (Bogdánd, Szl.pér), *lósócska* (Erkörös, Gencs, Pele), *lúsóska* (Éradony, M.csaholy, Domokos), *lúsóuska* (Sz.szeg) 'Rumex', 3:898: *lósósnya* (Bonchida), *lúsósnya* (Magyarókereke) 'ua.' | NyIrK. 1: 153: *lúsóska* (Szilágyság: Magyar-csaholy; Éradony) 'Rumex crispus' | SzegSz. 2: 56: *lósóska* 'ua.' | Vajkai 65: *lúsorgya* (Borsa), *lúsorgya*, *lusornya* (uo.) 'lórom' | SzlavSz. 2: 188: *lo'so'ska* 'ua.' | SzamSz. 2: 43: *lúsóuska* 'ua.' | MNy. 23: 69: *lósóska* (Kunsztm.) 'ua.' | MNy. 4: 32: *lósósdí* (Réty) 'Rumex Acetosa és R. crispus' | NépismlDol. 4: 30: ua. (Gyimesbükk) | MTsz. 1: 1348: ua. (Székelyföld) | Nyr. 10: 323: *lú-sóska* (Zemplén m. Szürnyeg) 'ua.' | Gyógysz. 377: *lósósdí* (Gyergyó) 'ua.' | BotKözl. 64/1: 27: *lósóska*, *lúsósnya*, *lúszósnya*, *lósósnya*, *lúsóska*, *lusósnya* (Kalotaszeg) 'ua.' | Kovács 36: *lósóka* (Szigetköz) 'Rumex patientia' | Horváth 491: *lósurgyé* (Magyarózd) 'nagy levelű réti növény' | Nép és Nyelv 1943: 160: *lósóska* (Püspöklerle, Kiskundorozsma) 'Rumex acetosa' | Ethn. 87: 212: *lósóska* (Árapatak) 'Rumex crispus' | MNy. 29: 318: *lósózsdi* (Bogdánfalva) 'Rumex acutus' | Kótyuk 82: *lúsóska* (Kárpátalja, Rát) 'ua.' | Nyr. 10: 323: ua. (Zemplén m., Szürnyeg), 29: 19: *lósóska* (Kiskunság) | SzegFüz. 2: 164: *lósósnya* (Bonchida), *lósóska* (Szászfenes), *lú sorgya* (Kolozsvár) 'Rumex acetosa' | Ethn. 3: 58: *lósóska* (Csallóköz) 'ua.' | SzéSzj. 53: *lúsósdí* (jugoszláviai székelyeknél; Al-Duna) 'ua.' | Herman:Pászt. 681: *lósáska* (Alföld) 'R. hydrolapathum'.

A *lósóska* szó szerinti megfelelője a német *Pferdeampfer* 'Rumex obtusif.' (M. 416), román megfelelője a *măcrișul calului* (BotKözl. 64.1: 27 | Ethn. 87: 212). A *lósóska* savanyú ízére utal a ném. *Sauerampfer* (PbF. 394) 'savanyúsóska'. A *rumex* régi latin növénynév.

lósörényfű J: *Stipa tenacissima* (Priszter 59). Az *eszpartófű*, *alfafű*, *halfafű* (uo.) társneve. Alakfestő, a növény latin *Stipa* (< görög *sztype* = kóc), német *Federgras* 'ua.' (PbF. 429) elnevezése is ugyanilyen névadási szemléleten alapul.

lósütő(tök) J: Cucurbita. N. MNyj. 15: 137: *lousütöü* 'marhatök'. Szlavóniában, Kórógyon használatos népnyelvi név.

lőszagló J: *Mentha*. R. 1884: N. *lőszagló* 'Mentha aquatica' (Nyr. 13: 235). N. MTsz. 1: 1348: *lú-szagló* (Zemplén m. Deregyő) 'ua.'. A vízimenta illatára utaló elnevezés.

lőszarkörte J: körtefajta (ÚMTsz. 3: 898). R. 1902: *lőszar* 'körte' (Nyr. 30: 536). Gyöngyösön *lőszar körte*, Écsen *lőszar körti* alakban körtenév.

lőszeder J: *Rubus*. N. ÚMTsz. 3: 898: *lőszödër* (Ordacsehi), *lőszödörgye* (Somodor) 'szeder'. Nyilván az átlagosnál nagyobb szemű szederfajta népi elnevezése. Igen régi *szeder* gyümölcsnevünk ismeretlen eredetű szócsaládba tartozik, alakulására az *eper* minden bizonnyal erős analógiás hatást mutatott.

lőszemfű J: *Prunella grandiflora* (MNöv. 120). R. 1911: ua. 'Brunella' (Nsz. 183). A nagyvirágú gyíkfű társneve, szaknyelvi szó. A növény virágára utal az elnevezés. Megfelelője a ném. *Pferdauge* 'Chrysanthemum leuc., Scabiosa columb.' (M. 416). Ennek újabbkori átvétele lehet a *lőszemfű*.

lőszemű szilva J: *Prunus domestica* ssp. *domestica* (Péntek–Szabó 325). R. 1708: *lőzemű szilvák* 'Pruna asinina' (MA. 138), 1762: ua. (PP. 904), 1832: *lőszemű-szilva* 'ua.' (Kreszn. 2: 20), 1834: *lő-szemű szilva* Hegyalja (Kassai 3: 295), 1835: *lő szemű szilva* 'Est species maxima prunorum' (uo. 4: 399), 1865: *lőszem-szilva* (CzF. 3: 1540), 1901: *lőszemű szilva* (Nyr. 30: 348). N. ÚMTsz. 3: 898: *lőszemszilva* (Dés), *lőszëm szilva* (Magyarókereke), *lőszemű* (Gúta), *lőszömű* (Baja), 3: 899: *lőszemű ringló* (Kk.félegyháza), *lőszemő szilva* (Hont vm., *lőszemű szilva* (Ko.vár), *lőszeműszilva* (Torda), *lőszeműszilva* (Szécsény, Abasár, T.ug, Me.bánd, Nagybacon, Asotthalom, Csabacsüd), *lőszeműszilva* (Csombord), *lőszemű szilvá* (Hort), *lőszemű szíva* (Écs), *lőszemű szíva* (Szt.gál), *lőszemű szíva* (Vác), *lőszömű szilva* (Hódmezővh., Makó), *lőszömű szilva* (Algyő), *lőszöműszíva* (Kecskemét), *lőszemű-szilva* (Viss), *lőszemű szíva* (Lovászpataona) 'szilvafajta', *lőszilvá* (Hugyag) 'nagy szemű szilvafajta, amelynek a fája magas' | SzegSz. 2: 57: *lőszöműszilva* 'nagyszemű fajta' | SzamSz. 2: 43: *lőszemű-szíeva* 'augusztusban érő, hosszúkásszemű édes szilva' | Horváth 491: *lőszemű szilva* (Magyarózd) 'szilvafajta' | MTsz. 1: 1348: *lő-szemű-szilva*, *lőszemű szilva* 'nagyszemű, magvaváló fajta' (Somogy m.) | Nyr. 4: 122: *lőszemű szilva* (Nógrád) | MNy. 23: 263: *lőszemű-szilva* (Magyarlapád) 'Prunus myrobalana' | MNy. 33: 346: *lőszemő dozbua* (Felsőőr vid.) 'nagy, lila ringló' | Nyr. 30: 349: *lőszemű szilva* (Kisújszállás), 350: *lőszemű szilva* (Vetés, Szatmár m.) 'veres szilva', 351: *lőszemű szilva* (Kézdivásárhely) | Nyr. 10: 323: *lőszeműszilva* (Zemplén m., Szürnyeg), 28: 236: *lőszemű szilva* (Zilah) 'nagyszemű vörös szilva', 30: 536: *lőszemű szilva* (Gyöngyös), 31: 175: ua. (Nyíregyháza, Újtelektanya) | BaNyj. 73: *lőszemű szíva* 'ua.' | Péntek–Szabó 274: *lőszemű* (Farnas, Türe, Vista), *lőszemű* (Gyalu, Jegenye, Kiskapus, Méra, Mákó, Magyarvalkó).

Metaforikus terminus. Átvette Erdélyben a szász, vö. *Losemü* 'Prunus domestica; Rote Pflaume' (NP. 456). Egy különösen nagyszemű szilvafajtát jelöl a név.

lőszemű szőlő J: szőlőfajta (Nyíregyháza, Újtelektanya; Nyr. 31: 175). N. ÚMTsz. 3: 899: lőszemű (Szécsény) 'szőlőfajta'. A tirpákoknál és Szécsény vidékén neveznek így egy nagyszemű szőlőfajtát a bogyója alakjáról.

lőszörpálma J: *Chamaerops humilis* = törpepálma (MNöv. 120). A latin *humilis* (< lat. *humus* = talaj) a növény alacsony, közvetlenül a talaj közelében növekedésére utal; mint a magyar *törpepálma* társnév is, amely minden bizonnyal tükröfordítás eredménye; vö. német *Zwergpalme* 'ua.' (PbF. 126).

lőször-szegfűgomba J: *Marasmius androsaceus* (MNöv. 120). Metaforikus gombanév.

lótetű J: *Cuscuta* (Kovács 36). Az aranka *lótetű*, *lótetű* társneve a Szigetközben. Összetétel útján keletkezett többtagú elnevezés. A *tetű* állatneves utótaggal a névadás motivációja az, hogy ez a növény elsősorban a lóhere élőködője.

lótorma J: *Wasabia* (P. 165). R. 1783: *ló-torma* 'Clematis erecta' (NclB. 381), 1798: *lótorma* (MNy. 5: 464), 1807: ua. (MFüvK. 322), 1832: ua. (Kreszn. 2: 20), 1834: ua. (Kassai 3: 294), 1843: ua. (Bugát 286), 1845: ua. (Műsz. 308), 1866: ua. és *lótormabércse* 'ua.' (CzF. 4), 1911: *ló torma* 'ua.' (Nsz. 183), 1966: *lótorma* 'ua.' (MNöv. 60). N. Kovács 24: *lótorma* (Szigetköz) 'Clematis erecta'. A ló előtag megkülönböztető funkcióban szerepel az összetett szóban; a névadás alapja a *felálló izsalag* leveleinek alakja, amelyek hasonlóak a tormáéhoz. A mai tudományos *wasabia* nemi név pedig japán eredetű; vö. jap. *wasabi* 'a tormához hasonló növény' (Genaust 692).

lőtök J: *Cucurbita*. N. SzegSz. 2: 59: ua. 'takarmánytök' | Bálint 2: 136: ua. (Szeged). A takarmánytököt a jószág etetésére termesztik. A többi tökfélénél nagyobb termésű tök megkülönböztető elnevezése a *lőtök*. Igen korai fölbukkanású *tök* szavunk szláv eredetű.

lővakaró J: *Hippophaë rhamnoides* (MNöv. 81). R. 1911: ua. (Nsz. 184). A homoktövis (fűzötövis, ezüsttövis, homokfa) egyik társneve, a növény felhasználására, alkalmazására utal. A latin *hippophae* (< gör. *hipposz* = ló; *pheosz* = bogáncs) név is a növény szúrós, bökös tulajdonságára utal. A *homoktövis* társnév a németből tükröfordítással került át, vö. ném. *Sanddorn* 'ua.' (PbF. 217).

lőzsálya J: *Salvia verticillata* (MNöv. 120). R. 1783: *ló-'sálya* 'ua.' (NclB. 322), 1834: *ló-zsálya* (Kassai 3: 295), 1845: *lőzsálya* 'ua.' (Műsz. 308), 1866: ua. (CzF. 4), 1903: *ló zsálya* 'ua.' (MVN. 6). Benkő József tette szaknyelvi szóvá; minden bizonnyal erdélyi etnobotanikai terminus alapján. A latin *verticillata* 'örvforma, örvalakú (ág)' jelentésű; ezzel a leíró kifejezéssel különböztetik meg a lőzsályát az illatos, nemes gyógynövénytől, a zsályától. A *salvia* 'zsálya' a lat. *salvus* = egészséges szóból képezték, a növény gyógyhatására utal.

növénylőször R. 1896: ua. 'crin végétal' (Pallas 13: 257), 1916: ua. 'többnyire a m. afrik és *Chamaerops*; de egyéb pálmák rostjait is annak nevezik' (Révai 14: 551). Az afrik a törpe pálma '*Chamaerops humilis*' szájakra hasogatott leveleiből készült durva, rostos anyag. A kárpitások használják kitérésre.

vízi-lófark J: *Hippuris vulgaris* (VN. 10). R. 1783: *vízi lófark* 'Hippuris vulgaris' (NclB. 320), 1798: *vízi ló-fark* (Veszelszki 205), 1815: *víziló fark* 'ua.' (Kassai B 238), 1843: *vízi lófark* 'ua.' (Bugát 284), 1845: *vízi ló-fark* 'ua.' (Műsz. 468), 1895: ua. (Pallas 11: 612), 1925: ua. (MF. 750). A német *Fluß Pferdeschwanz*

'*Equisetum fluviatilis*' (Műsz. 469) elnevezés mintájára keletkezett részfordítással. A latin *Hippuris* szintén 'lófark' jelentésű (< gör. *hipposz* = ló; *ousz*, *oura* = fark). Mély vízben egy méternél is hosszabbra nőhet, keskeny, örvös állású levelei vannak. A nevét száráról kapta, amely fölálló, vastag. A gyöktörzsből akár 190 cm hosszú, felálló hajtások erednek, melyek a víz színe fölé is kiemelkednek 12–20 cm-re.

A rövidítések feloldását lásd a Nyr. 129 [2005]: 345–7.

Rácz János

SUMMARY

Rácz, János

Ló 'horse' in compound plant names

Except for some fodder-plants, most compound plant names in *ló-* have nothing to do with 'equus caballus'; the anterior constituent *ló-* normally refers to size. Either to the size of the whole plant, or to that of its fruit, stone, or blossom. The attribute *ló* modifies names of plant species that are larger than others of their kind. Just like with some animal names beginning in *ló*, where the referent is larger than the breed referred to by the posterior constituent on its own. That is, *ló* means 'large' in such names. Examples include *lótetű* 'mole-cricket' (cf. *tetű* 'louse'), *lódarázs* 'hornet' (cf. *darázs* 'wasp'), and a few others. Large-bodied horses were taken as a measure. (Today, the same idea is more often expressed by 'mammoth' or 'elephant'.) Among botanic terms, compounds in *ló-* occur even more frequently. Another function of the anterior constituent at hand is discrimination: it expresses that the plant or part of plant concerned is not fit for human consumption.